

Ady tegnap, Ady ma

Az Ady-centenárium óhatatlanul felveti a kérdést: irodalmi klasszikussá szelídült-e a költő, avagy még ma is harci zászló? Az elkerülhetetlen mérték bizonyára az, vajon korbizonylaton, művészi szépségeken kívül mit bontnatunk ki mailag is az ő sajátos képletéből?

Az ellenőrzést már Révai József megkísérelte, több szakaszos Ady-tanulmányozása során felvetve és megválaszolva a kérdést: „Mi hat ránk ma Adyból? Hatnak ránk forradalmi versei, hat ránk költészetének nagy változásokat hirdető és sejtető szándéka, a történelmi fordulópontra levegőjét lehelő szenvedélyessége és intenzitása. Hat ránk mindaz, ami előremutat benne: a vágy az élet gazdagságára és teljességére.” Egy 1949-ben kiadott szövegből idézünk, de a pozitív kiemelés követi a nemleges is. Az osztályharcos ideológus utal Ady megejtő „dekadenciájára”, s a maradandó értékekről leválasztja azt, amivel a költő szerinte „csak vágyódni tud az igazi jövőre, de e vágyával leplezi beletörődését”. Bár később Révai rátalált Ady költészetében a forradalmi hazafiság nagyon is mához szóló mélyebb értelmére, hosszú időn át és szinte mindmáig elsődleges megítélései váltak közhasznátúvá, azzal súlyosbítva, hogy a kérlelhetetlen idő előrehaladtával a forradalmi Ady-versek maguk is már idejüket történelmileg betöltött irodalmi hagyatékká váltak, s az új nemzedék írói köreiben — gondolkjunk nálunk Székely János, Szilágyi Domokos kérdőjeleire — újra felbukkant Kosztolányi Dezső szűk esztétizáló válogatása és tagadó magatartása az Ady-egésszel szemben.

Tagadhatatlan, hogy az a feudális-polgári Magyarország, amelynek urai ellen Ady oly hévvel küzdött, immár a múlté. Több évtizeddel a Révai-féle Ady-értékelés után nem feszít már mindaz, ami Ady írásaiban — a versekben éppen úgy, mint a velük egybefonódott novellákban, s különösképp a gazdag Ady-publicisztikában — korjelzően forradalmi volt. Mindez iskoláskönyvek és történelmi viszszaemlékezések dokumentációjává kristályosult a benne lévő szép-érték marandóságával, mai dolgainkhoz azonban aligha szól már hozzá. De hiszen még Révai József szűrőjén is marad egy rés, nyitva mára és jövőre, amikor az élet gazdagságára és teljességére irányuló vágyak megfogalmazásáról van szó, s az is kérdés, vajon tényleg beletörődést sugalmazott-e a vágyódás, vagyis mulandó érték-e az, amit Révai Ady vágyainak költészetéből lefaragna.

Feladatunkat a bő újabb Ady-irodalom könnyíti meg. Varga József Ady-pályaképe (1966) bármily szétforgácsolással szemben a teljes Ady-világot nyitja meg, kiegészítve Ady lírájának régebbi vizsgálatait a költő-politikus publicisztikájának, sőt levelezésének bizonyító tanulságaival. Ezt az életmű-egységet viszi tovább a ma elérhető tökélyig Király István kétkötetnyi Ady-elemzése (1970) Ady világképének felrajzolásával. Ő sem vonja kétségbe Révai úttörő értelmezéseit, de utal azok korbeli kötöttségére, s az azóta eltelt időszak új kérdéseire. Műve előszavában írja Király István: „... a változott feladat, a maga titkait mind teljesebben feltáró történelem, a költői arc más vonásaira figyelmeztet már. Egyre inkább láthatóvá lesz az az Ady Endre, aki nem pusztán a megkésett polgári demokratikus forradalom szószólója volt, de megélve az egykorú magyar valóság problémáit, megélte egyben a kor egészét is, megélte az imperializmus és az ellene forduló forradalmak korát: megélte a huszadik századot.” Ady világnézete került tehát előtérbe, ez az érzelmi forradalmiságtól a plebejus-népiségen át a valóság forradalmáig, az öntudatosodott imperializmus-ellenességig jutó pálya-egész, s bár Király elsősorban a verselemzések útján bizonyít, történelmi szempontja Adyt mint gondolkodót — költőnél többet — mutatja be, aki „— lehúzó, bénító szomorúságokat hordva magában, az emberi lét elintézetlen kérdéseivel megterhelten is — szeretne volna ébren tartani a meg nem alkudó, kemény, büszke dacot: a mégis morálját, a Minden akaratát; szeretne volna ébren tartani a gondolkodó, értelmes élet vágyát, igényét.”

A formálódó, mind teljesebb és maibb Ady-képhez e sorok írója is csak a Révai-féle szemlélet meghaladásával tudott eljutni, akár Ady Asszony-ideáljának (1963) erkölcsi bizonylatával, akár a politikai Ady (1969) keleteurópaiságának kifejtésével. A mai nagy Ady-bibliográfia éramlatában csak az ad bátorságot újabb

okfejtésekre, hogy a nemzetiségi élet logikai mélységéből, az együttélés sajátos romániai tartalékaiból új s újabb alátámasztást kaphat mindaz, ami Ady Endre tudatában is erdélyi gyökér, a szülőföld törvénye volt.

Ady Endre teljesebb megértéséhez és jelentőségének korszerű felújításához elengedhetetlennek látszik a betekintés a költő műveltségébe. Mintha máig kísértené vele kapcsolatban a vadzseni-elmélet, a pusztá ösztönösség ama mítosza, mellyel a magyar irodalomtörténetben már Petőfi, Móricz Zsigmond, majd Tamási Aron és József Attila értékelésekor is meg kellett küzdeni. Mint már ezek esetében, úgy Adynál is számításba kell vennünk az író olvasmányait, egyáltalán nem az eredetiség, a saját eszmei kibontakozás valóban rendkívüli jellegének csökkenésére, hanem ellenkezőleg, annak hangsúlyozására, hogy a maga felfogásának és magatartásának kialakításában milyen szerephez jutott a tájékozódás, mire támaszkodott, mihez mérte magát önkifejtésében alkotóink bármelyike.

Ady esetében hozzátévelegesen tudunk Nietzsche, Schopenhauer, Spencer, Bergson ismeretéről, tudjuk, hogy olvasta Bebel, magyarsága védelmében utasította vissza Gobineau árja fajmúráját, járatos volt a Bibliában s a német és orosz klasszikusokban, barátja, fordítója, eszmetérjesztője az új, szimbolista francia íróknak. Mégsem ez az irodalmi olvasottság (s természetesen az egész régi és új magyar irodalom ismerete) volt műveltségének alapja. Egyáltalán: mit is tekintünk műveltségnek? Bölöni György, a leghűbb barát az igazi Ady értelmezésekor (1934) elég gorombán veri vissza Kassák Lajos — éppen munkásíró! — vádaskodását, amikor leszögezi: „Adyról a tudatlanság állíthatja azt, hogy műveletlen volt, ha nem is bújta a könyvtárakat, nem falta a könyveket, s egy érdekes és fordulatos észjárású emberrel való beszélgetés számára lenyűgözőbb élmény és nagyobb gyönyörűség volt, mint átböngészni egy ismeretlen író, akivel mindjárt tisztába jött a harmadik oldalon. A szobornál, könyvnél, képnél többre becsülte az életet...“ Meg is ismerjük Bölöni könyvéből Ady olyan szélsőséges informálódását, mint az újságolvasás túlhajtása, s azon belül is kedvenc napi foglalkozásként az apróhirdetések végigböngészése („ezeknél őszintébb tükre nem is volt a magyar társadalomnak”), vagy éppenséggel ősi kalendáriumok csucsai lapozgatásáról hallunk (Ady „minden nyomtatott papíron tudott valami érdekeset felfedezni”). Bármennyire kezdetlegesnek tűnik is az ilyen adatgyűjtés, mégis forráshasználatra figyelmeztet, s ha sorra vesszük a költő politikai írásait, nemcsak honi, hanem európai, sőt világméretű jártasságot csodálhatunk, az irodalompolitikai írások, könyvrecenziók és kritikák pedig egyenesen filológiai alaposságot árulnak el.

Ady egy híres tanulmányában azok közé sorolja Petőfit, akik „mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell, s akik okvetlenül meglik azokat az olvasmányokat, amelyekre szükségük van”. Nos, Ady itt tapasztalatból beszél.

A művelődés különb, mélyebb járatairól van tehát szó Adynál. Nem egy öncélú, papirosszagú anyaghalmozásról, hanem az életvállaló elme mindenkorai életereséről, a dolgok logikájába foglalva a valóság porzó, zúduló, kavargó elemeit. Igen, a legjobb lesz Ady műveltsége esetében Ady gondolatiságát vallatnunk. Az a pompás dokumentumgyűjtemény, melyet Babits Mihály Adyval kapcsolatban írásaiából állított össze Gál István (1975), pontosan idevág. Babits a költőtárs szimbólumrendszerét vizsgálva jelenti ki, hogy ebben a különös költészetben minden „úgy eleven, mint a régi látnokoknál, akik a dolgok mögé látnak...“. Ady nyelvezetét tanulmányozva, Babits szerint „titkos összefüggéseket lehet felfedezni, furcsa visszatérést képzetkapcsolásoknak, melyek a fantázia fejlődését vagy változatlan-ságát, egyszóval a költői alkotás lélektani kulisszáit illusztrálják“. A legjobban azonban mégis maga a költő jellemzi a maga gondolatiságát, azt a nyugtalan és megszemélyesült figyelmet és figyelmet, amely össze tudja kapcsolni „a legantipodikusabb ideákat“.

Igaz, ez a vallomás *A magyar Pimodán* Tas Péterének ugyancsak „ködszerű történet-kosztüm“-ében hangzik el (verseinek novellába-tünéséről szól így Ady), méghozzá a bor mámorának dicséretéért, no de minden szimbólum visszafejthető, s Ady jelképrendszerében újra meg újra a saját nagyon finom idegrendszerére remeg. Ebben az áttételben kerül szóba „a nagy távolhelyek játsszi áthidalása, az új ige, a bátor szökellés, az ismeretlen ihleték átkölcsonzése“, csupa olyan jellemző, amely a poétára üt, arra a különbségtételre, mellyel Ady a maga bölcsességét az iskola-filozófusokétól elválasztja: „A hivatásos bölcs tanároknak dolgozik, az egyéniség viszont a saját maga filozófusa.“ Nem áll különben távol Adytól a „gondolat“ szó és fogalom tudatos élrehelyezése sem, hiszen Apáczai Csere Jánost idézve a gondolatért hív harcba, nem más gondolattal szemben, ami más tájak harca, hanem a korabeli hivatalosság „gondolatiszony“-a ellen. A gondolat azonban Ady nagyon reális, nagyon a valóságból vett felfogásában nem más, mint maga az élet.

Nem véletlen, hogy egyik Párizsban kelt írásában Rodin híres Penseurjét Ady „Az élet szobrának“ keresztelte el. Ahogy Petőfi „bámult és látott“ (Ady a kitételt megismétli: „nem írhatnám le elégszer ezt, bámult és látott, bámult és látott ő, akiben minden csak akként és akkor létezett, ha belsőjében élt“), úgy gondolja végig s fogadja magába Ady is a körülötte élő-haló, titkok titkaként bíborló magyar valóságot. Minden elvont spekulációt nélkülöző, ezer gyökérrel a valóságból merítő s a valóságra visszahatni kívánó *clairvoyance* ez, kora sajátos körülményeinek tehetetlenségi nyomatakával küszködő tisztánlátás.

Adynak a valóság mélyét felvillantó, látomásos gondolatlatisága egy csodálatosan megújuló magyar nyelvezet összes húrjain szólal meg, s nincs Ady-kutató, aki ennél a jelenségnek meg ne állna. Itt derül ki leghamarabb, hogy a költő plebejussága a vidék felgyülemlett erőtartalékai felől, parasztmilliók és bocskorosnemesivadék népi értelmiségiek keresztshadával közelíti meg a jövő kulcsát, a városos világot, ismerve és vallva magát „veszettül európaiatlan magyarnak, aki kacagató fanatizmussal és komolysággal él-hal Európaért“. Számára a nyelv nemcsak művészi, hanem politikáló szerszám is, annak minden ősi kifejezőerejével, hagyományos tisztaságával és szépségével. Az anyanyelv élő és termő természetességével akar új fogalomvilágot felépíteni, elutasítva akár egy meddő csak-nyelvezésedés mesterkéltégeit, akár egy zagyva, zürzavaros metropolis-elidegenedés „színtelen, alkalmazkodó, csigerszerű, más nyelvekből fordított s csak néha komikusan magyarkodó“ zszargonját. A demokráciával együtt jut majd szerepe érvényre az az értelmi táruklkozás is, amely mint „gazdag, buja, különös és szép nyelv lent lakott“. Sajnos, mind a mai napig nincs még Ady-szótárunk, pedig milyen felséges egybevetésre adna alkalmat azzal a nyelvkincessel, amellyel Szabó T. Attila műve, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* napjainkban ajándékozza meg a magyar irodalmat. A társítás nem önkényes. Maga Ady Balassáékra, a kurucokra, Csokonaiékra hivatkozva büszkélkedik azzal, hogyan iparkodott ő is „régii szavakat rálopni Erdélyből [...] az újonnan jött fogalmakra“.

Csakis az évezredekben át kicsiszolódott népi és történeti kifejezőmód lehet az alapja annak a műszaki szabatoságnak, amely a sablonokat elkerülve a gondolat összes rezdületével, ízzel-zamattal, egy-egy szó többszörös életbeli változatának teljességével tölti be a megsejtetés minden fogását. Félreértés ne essék: Ady nyelvtörténeti jelentősége nem az archaizálás, hanem az ősi nyelvkincs modernizálása, a népi készségek mai bevetése, a jövő magyar nyelvének forrásnyitása. Varga József kifejezésével ő a mi „egyik legnagyobb nyelvzadagító lírikusunk“. Szabédi László egy Ady-alkotta szóról szólva (1955) azt a tanulságot vonja le, hogy „Ady költészetének mélyebb megértéséhez feltétlenül szükséges Ady sajátos nyelvezékének, mondhatnám így is: az Ady-szövegek nyelvtanának, elsősorban szóalkotó technikájának elmélyült nyelvtudományi elemzése“. Nem is kell ahhoz különösebb nyelvmágia, hogy Ady dús nyelvezetében történelem és népiség, filozófia és erkölcsiség sajátos ötvözetét, gondolati tartalmát, páratlan logikai hálózatát felfedezve, a költő műveltségének mélyébe lássunk.

Ki hasonlította össze legelőször Adyt Dantéval?

Bizonyára a Dante-fordító Babits Mihály. A Gál-féle új *Babits Adyról* dokumentumgyűjtemény közli a *Nyugat* 1920-as nagy Ady-tanulmányát, ahol Babits így vonja meg a nagyszerű párhuzamot: „Nincs a világirodalomban költő, aki következetesebben, mélyebben, lényegesebben szimbolista volna. Talán az egy Dantét kivéve. Azért mondom, meggondoltan, Dantét, mert Adynál is, mint Dantéban, az egész világ szimbólumok óriási láncolata, szimbólumoké, melyek szigorú egymásba-illeszkedésükkel szinte a valósággal egyértékű szövetet alkotnak. Hogy Ady éppen úgy benn él ezekben a szimbólumaiban, mint Dante az övéiben, azt legjobban mutatja, hogy nem ejti el őket, visszatér hozzájuk, nő, gazdagodik, de ugyanaz marad benne ez a szimbólumvilág, elfelejtettnek hitt szimbólumok merülnek föl évek után újra...“ Itt, a szimbólumokra hivatkozó Ady—Dante egybevetésnél, ragadhatjuk meg Ady Endre klasszikussá válásának, örök irodalmi maradandóságának törvényét. A forradalmi törekvések köznapi szószólója nyilvánvalóan történelmi lecke marad, mint ahogyan ennyi marad volna Dantéból is, a tűzhalálra ítelt fehér guelf pártvezérből, ha eredetileg politikai pamfletnek szánt életműve, az *Isteni színjáték*, nem emeli nagyon is konkrét ítélezéseit hatalmas művészi képbe. A városából száműzött szerző keserű haragjában egy elretentő Pokol-vízio bugyraiba zárja politikai és eszmei ellenfeleit, de a költői szimbólumvilágba való átemelés nagyszerű gesztusában a dantei mű több lett, mint várostörténeti és pártdokumentum. Ugyanez áll Adyra, aki — amint ezt Babits más alkalomból írja — „lírájában egy egységes világlátomás szimbólumrendszerét rejtette el, keményebbet és komplikáltabbat, mint akárhány látnok és filozóf“. Ha negatív és

pozitív hősei a geszti bolondtól és Pavlik úrtól Zubolyig és a második Bocskayig a múltba is vesznek, akárcsak Firenze bűnös urai a Pokol bugyraiba, az Ady-életmű sem sorvadó, a távolodó időbe vesző, muzeális dokumentáció, hanem egyre fényesebben felragyogó eszmei érték, kincs-örökség.

Bármely művészi szimbólumrendszer is elmúlhat megalkotójával, ha csak személyhez kötődő s különösebb gondolati tartalmat nem hordozó egyedi játék, Ady azonban a valóságból fogant és teljes emberségre táruló képzelés (akár Dantéé). Amikor Ady Maurice Maeterlinckben és más „belgák” szimbolizmusában az emberséget köszönti, így határozza meg az öreg allegória pompás megújulását: „Ez a kivonata s megértetése az életnek.” A jelkép, a művészi felnagyított elvonás és beszemélyesítés tehát éppen nem távolodás a valóságtól, hanem annak mintegy észbeli összesítése.

Ismernünk kell Ady sokszor kifejtett esztétikáját.

Szerinte Kosztolányi Dezső „irodalmi író” négy fal között, saját maga azonban egyáltalán nem akarja „az életet, mely cselekvést jelent, betűs álmodozásokra elfecsérelni”. Embernek lenni szerinte csak úgy „gyönyörű dolog”, ha cselekvők vagyunk, forradalmárok! Ars poeticája visszautasítja a csak-költőiséget, íme: „... a poeta-mesterség isteniségével, gyönyörűségeivel éppen tele vagyok, torkig vagyok, s jaj volna nékem, ha csakugyan úgy volna, hogy poeta vagyok s ezzel vége. Nem, nem, s úgy gondolom, s ez az egy éltet, valaki és valami más is volnék, s ha egyéb nem, de emberi és kiváltképpen magyar értelmeik és avult értelmi gazdaságok nyugtalanítója, gyűjtogatója” (*Poéta és publikum*). Versei saját vallomása szerint „életdarabok”, s ha úgy kell, mint „teljesen élő poeta” odavágja a háború alatt nacionalista-klirikálisokkal egy gyékényre került barátja, Ignotus szemébe, hogy „nincsenek régi, mai s leendő esztétikumok, csupán igazak vannak”. A valóság sűrített másáról van tehát szó Ady szimbolikájában, nem legendásító, balladás mítoszteremtésről. Éppen egy minket közvetlenebbül érintő, erdélyi eseménnyel, a hírhedt úri „székelymentés”-sel — ezzel a Benedek Elek kezéről leütött, grófi járszalagra került népmozgalommal — kapcsolatban mondja ki az újságíró Ady kijózanító ítéletét: „Egyáltalán a kábitó legendákat kellene ez országban mind megölni, s akkor jobbra fordulna itt a sok — valóság.”

Ady acéltükr-mélyében egy ellentmondásos világ tombol, harsog és robban, de mert ebben a harmóniátlan zűrben, a valóság művészi átförresében az élet-Mindennek értelme születik, s ez a félelmetes szorongások és győzelmes vállalkozások skálájából irányt mutat a teljes emberséghez, tehát az ember önhite és minden nagysága felé, ezért van a tényektől, a körülményektől, a pillanatoktól és helyzetektől elszakadóban is ennek a költészetnek-közírásnak maradandó aktualitása.

Igazán nem kell félremagyaráznunk, ha Fėja Géza — még az elátkozott magyar ugarról, a Viharsarok sűrűjéből — Adyhoz mint „vallásalapító”-hoz zarándokol (ki is kap ezért a fogalmazásért a *Korunkban*), hiszen jelképes beszéd volt ez is, maga a szerző feltételesen szól: „Talán merész szó, de Ady mindenesetre abba a szellemi táborba tartozik, mely a modern ember számára megteremtette a hihetés új kótábláit.” Nem mondott kevesebbet — már jóval előbb — Babits Mihály sem, aki az Ady-rendszer központjában „az Emberség nagy vallásának” megnyilatkozását látja. Aki Babitsnak „az Élet költője”, az Fėja szerint „etikai zseni”, s egyben „élő valóságérzéke népének”. Szép jelzőkkel élünk mi is, újra meg újra körülírva a Bölöni György kimondotta „igazi Ady” sokszerű-egy teljességét. Lehetnek a jelzők pazarok és bizarrak, valahol mégis mind a költő valójából vettek, abból a bonyolult képletből, amelybe már keletkezőkor is, de a klasszikussá válás csillagpályáján is az össz-humánium belefér.

Maga Ady állandóan látta önmagát, s amikor barátja, Hatvany Lajos *A Magunk szerelme* kapcsán kifogásolja, hogy a kötet egésze „valahogy kalimpál, nyugtalan, kigyózó...”, a válasz egy túlságos irodalmasítással szemben újra a művészet olybá értelmezése, hogy az „igazában minden nagyszerűbb és hatóbb élet koncepciója”. Ady nem tagadja, hanem a koncentrátság külön példájává emeli a maga „műveletlen s koncentrálatlan” voltát, hozzátéve: „Meglátod valamikor, hogy eszem is van, s ezt nehéz meglátni másoknak, akik elhelyezkedő, törekvő képességben látják az esszéességét.” Fogadjuk csak el az elpergett évtizedek új távlatából ezt a reális paradoxont: egy irodalomba nem zárható élet-költészet önmagában hordhatja klasszikus örökségének nagy titkát, az irodalmi életbenmaradást. A művészi folytatolagosságot embersége minden szerepében.

És még hozzáfűzhetjük, maga Ady is hasonlót várt költészetének mindennapos szerepén túl a maga irodalmi jövőjétől. A jó öreg Bölöni-könyv számol be egy párizsi vitáról. A szerző igazi kielégülésnek azt vélte, ha az író keveseknek dolgozik, már azoknak, akik csakugyan megértik. Nem így Ady. Letorkolta barátját, s „ki is fejtette nyomban, hogy minden művészi teremtés csak akkor vál-

hatik igazán nagygyá, akkor lesz beteljesülés, ha kilép az elszigeteltségből, és mindenki számára érthetővé lesz. A remekmű valahogyan akkor éri el célját, ha brutalisan mondva, művészi giccse válik: mindenkié. Ez a népszerűség titka. Ő például nem Verlaine-je, inkább Victor Hugója óhajt lenni a maga magyar korának: bent mindenki szívében...“

S a ma ellentmondásaihoz, válságaihoz, köznapi kérdéseire Ady költészetének nincs többé szava? A csillagtávolság örök-igazán innen nem kapunk már az Ady-képletből bátorítást, tanulságot és indítékokat?

Egy-egy részlet kiragadásával és általánosításával meg-megjelent a köztudatban a nyugatos Ady, a vallásos Ady, a halálvirágos Ady, a szex Ady, a mámoros Ady, a dekadens Ady... megannyi torzító kivonat a Minden Adyjából. Hiszen Ady utóéletében még olyan kísérlettel is találkozunk, amely az ellenforradalom szülte neobarokk vizsgálás szekerébe akarta fogni emléket és örökséget. Klebelsberg Kunó gróf mint kultuszminiszter a magyar egyetemi hallgatóság növekvő Ady-kultusza során — a sarlósok, a Bartha Miklós Társaság, a Szegedi Fiatalok erjedése idején — úgy akarta a maga „européer“-politikájára átkapcsolni a népi ellenzéki-ség Ady-áramát, hogy vezércikkben sajtótította ki egy felsőbb elit Nyugat-imádata számára a „Szabad-e Dévénynél betörnöm...“ dalnokát. S céljaival nem is állt egyedül, mert a „nyugatosság“ volt a varázsszó haladó liberális meg radikális polgárok körében is, óvatos duhajtságban ama feudális maradványok ellen, amelyekkel a finánc-tőke imperialista szövetségében már régen szövetkeztek. A részlet-kisajátítások ellen csakis az Ady-életív teljes szemléletében lehet sikerrel fellépni. Az Ady-aktualizálás kérdésében is itt kell keresnünk a választ.

Az a világ, amely ellen Ady Endre küzdött a századelőn, csak nálunk változott át, a szocializmus feljövő, teljesedő időszakában, de másutt vagy fennmaradt még régi átkaival, osztályellentétéivel, faji megkülönböztetéseivel, üzleti ideológiájával, gazdasági válságaival, háborús fenyegetéseivel, vagy csak éppen most emelkedik fel a gyarmati sorsból „véres panorámák tavaszán“. Ez a másik és harmadik világ is visszatükröződik nálunk, hatásaiban éppen úgy, mint saját ideológiai kiforrásunk, erkölcsi magatartásunk zökkenőiben, így az időben meghaladott Ady-igék jelentős része még korántsem sülyedhet könyvtárak mélyére merőben klasszikus eszme- és erőtartaléknak, szép hagyományoknak. Ady-verseknek még mindig lehet szerepük, újra zászló lehet belőlük mindaz, ami a nagyvilághoz való viszonyulásunkban még mindig helytállásra bátorító erkölcsi tanulság.

Egy mai Ady-szerephez az egykori Párizs-fordulat ad kulcsot. Mindmáig él a közvéleményben Ady nagy nyugati lehorgonyzásának, Párizsnak — és természetesen a Léda-szerelemnek — varázsos bűvölete, noha a legilletékesebb kortánú, Bölöni György már 1909-ről keltezve bevallja: „Ady számára Párizs teljesen elvesztette régi értelmét.“ S idéz Ady egyik leveléből is: „Párizs nekem nem Bakonyom már, de Ördögzigetem.“ Vétkes torzítás volna, ha a magyar „Ugar“-on eszmélkedő, a magyar „Pokol“ ellen lázadó, Nyugatra menekülő fiatal költő életéből leértékelnök akár a nagy lélegzetvételt, a párizsi önösszeszedést, akár a magyar irodalom legszebb szerelmi költészetét kiváltó Léda-élmény Párizsral oly jelképesen egybeforrt jelentőségét; a valóság törvényei azonban éppen a valóságot felfokozottan élő költő fejlődésében válnak döntőkké. Újra csak Bölönit idézzük, a meghitt párizsi társat, aki szemtanúja Léda és Ady egymást marcangoló harcának, s egy életszakasz végét jelzi így: „Ígétét veszítette az Asszony — ígétét veszítette Párizs.“ (A periodizálás nemcsak a miénk, hiszen *Az igazi Ady* szerzője szerint a Lédával szakító Ady-verssel 1912 májusában „Ady életének — ő tudta és akarta — lezárult egy szaka“. Ez a jelképes szakítás Párizsral időben szinte egybeesik Budapest munkásságának forradalmi megmozdulásával, ama Vértörös Csütörtökkel, amely után hamarosan Ady bekerül a hazai szociális forgatagba, s — Bölöni szavával — „megsokasodnak“ magyar sorsproblémás versei.)

Meghamisítanók Adyt akkor is, ha lecsökkenők mindazt, ami fiatalsága kitörő, lázas szakaszában a szabadelvű polgársághoz, később pedig kimondottan a Jászi Oszkár vezette polgári radikális csoporthoz fűzte, viszont közismert, hogy megőrizve a konzervatív vidékkel szemben szerzett többletet, mégiscsak túlhaladt a polgári hatáskörökön, egyként szembezállva mind a politikai hatalom grófjaival és dzsentrí-hadával, mind a Lipótváros újjagdagjaival, értve korifeusokat, lakájokat és ideológusokat egyformán. Eljutása a „véreim, magyar proletárok“ új Csabánéphez nem volna elég világos, ha törésben, fordulaton, átcsapásban nem tudnók megragadni a költő alakulási folyamatát. Sajátos történelmi felismerésre vall Adyban, hogy eredeti módon rátalált a demokratikusból a szocialistába átvezető forradalom gyakorlati teóriájára: forgathatta Martinovics apát forradalmi kátéit egy kettős-forradalom szükségességéről, átértelmezve ezt a maga korának osztályvi-

szonyaira, vagy a dolgok logikáját olvasta ki a valóságból, mint Lenin. Egy pillanatig sem utópista, s ha a *Petőfi nem alkuszik* harcos gondolatmenetében ki is mondja, hogy „ördögbe is, a kapitalista civilizáció nem a non-plus-ultra”, a polgári demokráciában pedig családott már, mégis ezt tartja „okvetlen és elkerülhetetlen lépésnek a haladás felé...” Igaz — s itt kerül szembe radikális polgári barátaival, sőt a szociáldemokrácia gépezetével is — a döntő lépést, a forradalmat nem a burzsoáziától várja, hiszen a magyarországi körülmények közt „a polgárságot akarata ellen a polgárság ellenségének, a proletárságnak kell talpraállítania”. A munkásosztály szerepének felismerése a demokratikus mozgalomban olyan benső Ady-vívó, aminek kipattanója Király István mai módon is értelmezhető szavával: „a Nyugat-mitosz vége.”

Az elszakadás Párizstól, a korabeli nyugati plutokrácia visszautasítása s vele együtt a kijózanodás mindabból, ami Adyt a századelő polgári demokráciájának hiedelméhez fűzte, egyben — és törvényszerűen — a hazaiság, az itthoniség, s a környező valósághoz igazodva egy reális Duna-völgyi—kelet-európai betájolódás, a szláv—magyar—román egymásraultalság tudatbeli elmélyülésével járt. Itt, ebben a mindennapra-ébredésben honi adottságaink közt, villan fel Ady mai mondanója, a még el nem évült, a feladatokat hordozó korszerűség. Király szemléletváltásról beszél, amikor kielemez, hogy *A Gare de l'Est-en* költője még vágyón Párizs felé nézett, de *A téli Magyarország* megírásakor „nem kívülről, Nyugat felől, de alulról, a tanyák felől nézte már a költő a magyar életet, onnan nézte magát és a sorsot. Az »európai magyar« helyett a lenttel azonosulni vágyó ember jelent meg: a művész-élmény helyét a népiség élménye foglalta el.” Megint a megőrizve meghaladás dialektikájáról van szó. Az európai szintet-rangot áhító, de Európába beelátott költő önerőből, nép és táj eredetiségéből kívánja be is hozni, felül is múlni a történelmi és társadalmi különbségeket. Élő, mindmára átható, a szocializmusban is sarkigazsággá vált jelszava: „Nyugat ellen Nyugatot hozz...” (*Utálatos, szerelmes náción*). Ez az, amit nem akarnak a „vad, úri tatárok”, de nem értenek meg a Mitteleuropa-kompromisszumra kész „vak szívű, hideg szemű barátok” sem.

A Párizs-imádatot feladó szemléletváltás terebélyesedik a következő évek során azzá a konkrét forradalmisággá, amelyben kulcsszó: a „nép”. A minden úri elit-elfogultsággal vagy ellenkezőleg, bármely vak-sektség elszigeteléssel szemben elvállalt, a munkásság forradalmába lendülő paraszti tenger. Nos hát, ez a honiság és népiség az, ami az individualisták világgép-bontásával szemben a teljes emberség, a közösségi világszemlélet zászlaja is, pajzsa is. A szocialista rendszerré emelkedett népi valóság ideológiai készenléte. A mai Ady.

Igenis, Ady ma már klasszikus kincsünk (s megismeri majd a világ, mint Dantét, a sorjázó századokban), de egyben élő igazunk is mai törekvéseinkben, mi magunk korszerű megtartásáért, szocialista emberségünk kibontásáért.

Az ő élő nemzetközisége különösképp mindennapos lelki jelenség a románsággal együttélő magyar nemzetiség szellemi életében. Már az is, ahogyan Octavian Goga rabsága ellen tiltakozott vagy Emil Isac levélváltó barátja volt, ahogyan Bukarest növekvő kelet-európai jelentőségét üdvözölte, s a *Magyar jakobinus dala* szélesebb ölelése, Ady kiállása az újvidéki szerb diákok követelése mellett, még nagyobb karolással a lengyel anyák dicsérete s az 1905-ös „lángolni kitéző, szent Oroszország” köszöntése, a mindenén átzengő százados erdélyi humánus, a költő előtt megnyílt „Bolyai- s Csere-sírok” tüzfénye — nem ez éled újjá Kós Károly keleti tájolású honi eredetiségében, Szentimrei Jenő „magyar európaiság”-tételében vagy Kacsó Sándor „kisebbségi humánus”-hitében? Mindazok a szellemi mozgalmak, amelyek Ady után indultak nálunk, őt idézték, rá hivatkoztak, egy néptestvériségben bízó, jellegzetesen népi demokrata, népfronti, népforradalmi erjedésben és tisztulásban segítették érvényre az új társadalom történelmi osztályerőit. Az élő nemzetköziség, a nemzetinek és az egyetemes emberinek ez a benső azonossága, ez „Ady igaza”, amiről Fábry Zoltán vallott Stószon, itt gyökerezik Gaál Gábor nagy törekvése, hogy egy tér- és időbeli „itt és most” realizmusára oktasson új magyar nemzedékeket a „romániaiság” adott képzetében.

És ma? A vágyott béke és boldogság mámoros Ady-igéi a szocializmus új s újabb látványításában talán már nem jelentenek programot? Egyetlen válasz: igen! Vele valljuk ma is, újra meg újra „az ember Szépbe-szótt hitét”, az ő öröme, „a gondolkodás gyönyörűsége”, saját korán túl is érvényes igényünk, s védekezésben talajvesztés, elidegenedés, néptől-elszakadás, a hon elhagyása, üzlet, gengszterség, terror és háború veszélyeivel szemben, Adyval hirdetjük meg az eredetiség népi-honi erejét, ma is „Friszt dobogva az Élet-dobogón...”